

Резюме

Докладът представя резултатите от емпирично проучване на възможностите за прилагане на теорията на Уилям Бене за полярностите на демокрацията за целите на гражданското образование в България. Бене разглежда пет полярни двойки от демократични ценности, които са в непрекъснато напрежение помежду си и трябва да се разпознават като "полярности за управляване", а да не се бъркат с "проблеми за решаване". Доколкото утвърдените образователни практики в средните училища България са базирани основно на "и/или" мисленото, а не на мисленото през "полярности", то тези практики противоречат на същността на гражданското образование, което се занимава с неотстранимите противоречия в обществото и трансформирането им в енергия за обществено развитие. Изследването е фокусирано върху въпроса доколко теорията на Бене притежава потенциал да подпомогне прехода от проблемно ориентираното образование към образователни практики, фокусирани върху развитието на граждански умения за демократично управляване на полярности.

Ключови думи: образование, демокрация, училище, модернизация, реформи

JEL: I1, I3, Z1

Увод: Пет предизвикателства пред преподаването на гражданско образование

В България гражданско образование се преподава като отделен учебен предмет едва от няколко години и то по един учебен час седмично едва за учениците от единайсети и дванайсети клас. Гражданско образование в училищата у нас обикновено водят учители по география, история, философия и, ако има учители по гражданско образование, които са завършили политология, социология, публична администрация, европеистика, културология, тези учители представляват по-скоро редки изключения. Обратната връзка от ученици, че часовете по гражданско образование са „още един час на класа”, „свободен час”, „час по нищоправене” и от учители, че учебниците по гражданско образование „са сложни и неразбираеми за учителите, какво остава за учениците”, че „в тях има само един единствен урок, написан няколко пъти по различни начини”, че тези учебници са „неприложими към нашата образователна система”^[1], подкопават обществените очаквания, отразени и в официалните мотиви за въвеждане на дисциплината в училище, че гражданското образование ще допринесе за развитие на гражданското общество, за утвърждаване на демократична култура и върховенство на правото, за насърчаване на гражданската активност и повишаване на качеството на публичните политики.

Препятствията пред преподаването на гражданско образование в училище не са характерни само за българската образователна система (Mensah, 2020). Проучвания идентифицират поне пет основни проблема пред гражданското образование на учениците (Lin, 2015). 1) В часовете по гражданско образование учениците учат какво „би трябвало да бъде“ обществото, а не какво всъщност е обществото. Така у ученици се генерира разочарование от несъответствието между това „как би следвало“ да функционира гражданското общество, демокрацията, политическите институции, изборните системи и т.н. и примерите за злоупотреби с власт и влияние, фактически неравенства, корупция, дискриминация, „стъклени тавани“ и др., които реалността предоставя в изобилие. 2) Гражданското образование е натоварено с обществените очаквания „да възпитава добри граждани“, да преподава „правилните ценности“ и в този смисъл то насърчава изявите и участието на „добрите деца“, които спазват утвърдените правила, но много ученици нито сами себе си идентифицират като „добри деца“, нито са възприемани като такива от обществото и статистическите данни за малолетните и непълнолетните младежи, въввлечени в криминални прояви, жертви или свидетели на престъпления, употребяващи алкохол и наркотични вещества и т.н. са индикатор за дяловете на учениците, които изначално не се възприемат като „адресати“ на посланията на гражданското образование (Murphy, 2007). 3) От предходните две пречки следва и третата – гражданското образование в училище се озовава в позицията да трябва да отговори на предизвикателството да проблематизира всекидневния опит на учениците, който те, разбира се, заварват като „естествен“, „искрен“, „автентичен“. Учителите по математика рядко се налага да обосновават правилността на таблицата за умножение, учителите по география могат да запознаят учениците с методологиите, които определят дали Нил или Амазонка е по-дългата река, учителите по история могат да разграничават факти от интерпретации, но учителите по гражданско образование се сблъскват с предизвикателството да „научат“ много свои ученици, че чувствата, които изпитват към имигранти, бежанци, представители на етнически малцинства, хора с определена сексуална ориентация и т.н., и т.н. са „погрешни“, „неправилни“. 4) Посланията за равнопоставеност, свободно договаряне, сдружаване, инициативност, позоваване на научни аргументи, а не на авторитети и йерархични позиции, които гражданското образование отправя към учениците, влизат, ако не в противоречие, то поне в несъответствие с утвърдените училищни практики, които като общо правило са резистентни към „демократизацията на училищата“ (MacBeath, 2004) - овластяването на учениците, делегирането на права и отговорности, отварянето към местните общности и родителите, насърчаване на ученическото самоуправление, включително участие в разпределението и управлението на бюджета на училището и др. 5) Предметът на учебната дисциплина гражданско образование е неотстранимо вътрешно противоречив и затова преподаването и изучаването на гражданско образование изисква мислене през амбивалентности, а това не е характерно за утвърдените училищни образователни практики, утаени в структурите на преподаване, изпитване, оценяване и получаване на обратна връзка, които са базирани на проблемно ориентираното мислене, при което срещу всяка задача/въпрос има „верен“ и „грешни“ отговори, макар и пътищата за достигане до тези отговори понякога да са различни (Osler and Starkey, 2000).

Полярностите на демокрацията

Теорията на Уилям Бене (Benet, 2022) за полярностите на демокрацията изглежда съдържа потенциал да предложи отговори на тези предизвикателства пред преподаването на гражданско образование. Още повече, че самият Бене има огромен опит като законодател, синдикалист и граждански активист в сферата на публичното образование в САЩ, а теорията за полярностите на демокрацията, макар и да се развива до универсална концепция за провеждане на публични политики за позитивни социални проблеми на местно, щатско и федерално ниво, възниква тъкмо в изследователските традиции на социология на образованието и социология на организациите. В своите научни разработки Бене многократно се позовава на Фриймън Бътс (Butts, 1980), според когото гражданското образование „не бива да се изучава, а да се упражнява” и е „толкова по-ефективно, колкото повече училището е успяло успешно да инкорпорира добри практики за овластяване и участие на учениците в управлението на училищния живот”.

Уилям Бене се позовава на теорията на Бери Джонсън (Johnson, 2020) за включващото и изключващото мислене и разграничава „проблем за решаване” от „полярност за управляване”. Училищното образование обичайно е ориентирано към разрешаването на проблеми – задачата по математика има верни и грешни отговори; историческите факти, имена и дати са установени; граматичните правила могат да се проверят в учебника и т.н. Джонсън настоява, че проблемите имат едно или няколко решения, които ги преодоляват. Но освен проблеми за временно или окончателно разрешаване, социалният свят има и полярности, които не могат да бъдат разрешени. Нещо повече дори – тези полярности не бива да бъдат разрешавани, а осъзнавани и управлявани, защото представляват неотстраними движещи противоречия в модерните общества. Ако за такава полярност бъде намерено някакво равновесно положение, или пък единият полюс се привиди като окончателно решение, а не като част от полярна двойка, то тогава обикновено се предизвиква криза, а обществото става резистентно към политиките за развитие. Джонсън определя няколко „генерични” или „базисни” полярности, които използва по-скоро за илюстрация на теорията си на всекидневно ниво: „аз и другите”; „да бъдеш и да правиш”; „стабилност и развитие”.

Бене, използвайки подхода на Джонсън, идентифицира пет полярни двойки (Benet, 2021), които трябва да бъдат преднамерено управлявани, за да се постигнат пи-високи нива на демократизация на някаква организация (включително училища, фирми, корпорации, НПО, общини, министерства и т.н.), общност (местна или професионална, традиционна или модерна), международна организация или общество като цяло. Тези двойки са „свобода – власт”, „справедливост – процедура”, „разнообразие - равенство”, „човешки права – отговорност към общностите” и „участие – представителство”. Двойките са в непрекъснато напрежение между полюсите си, но и взаимно си влияят в рамките на дадена социална система.

Според теорията на Бене за полярностите на демокрацията, членовете на дадена организация, общност, институция, общество са склонни да не разпознават двата полюса като част от полярна и взаимосвързана двойка, която следва да бъде управлявана в името на постигане на социално значима цел, а като решение на конкретен проблем или конкретни социални проблеми (Benet, 2023). Така кризите в институциите на представителната демокрация акумулират обществено напрежение и натиск за пряко участие, който да преодолее негативните аспекти на представителството. Но прякото участие изисква огромни индивидуални и обществени ресурси и затова не би могло да бъде устойчив канал за защита на гражданските

интереси да продължителни времеви периоди в съвременните общества. В резултат на това организациите, общностите и обществата проявяват склонност непрекъснато да осцилират между отделните полюси (като обществени нагласи, публични политики и законодателни решения), но тъй като полюсите на демокрацията не са и не биха могли да бъдат „проблеми за решаване”, се генерира обществена съпротива и недоверие към реформаторски политики, които преднамерено оказват управленски натиск за обществено придвижване, към който и да било от двата полюса. Така обществено доверие към демократичните принципи намалява и обществата, общностите и организациите все по-често започват да изпитват негативните аспекти на полюсите, което възпроизвежда низходяща регресивна спирала при осцилацията на провежданите публични/управленски политики.

За целите на управлението на полярностите на демокрацията и конвертирането на напрежението между полюсите в енергия за позитивна социална промяна, Уилям Бене участва в научно-изследователски екип, който разработва матрица за всяка една полярна двойка, която се състои от по четири квадранта с по три въпроса за всеки квадрант. Горните два квадранта отразяват положителните страни на всеки един от полюсите в двойката, а долните два квадранта – негативните страни. Например, за полярната двойка „участие – представителство”, въпросите в горните два квадранта измерват честота и степеня, в които изследваната социална система изпитва положителните резултати от 1) директното включване на целевите групи във вземането на управленски решения и 2) развитието на институциите на представителството, а въпросите в долните два квадранта измерват честота и степеня, в които се проявяват негативните аспекти като преумора от прякото участие, забавяне на процесите на вземане на решения, недостатъчен контрол върху представителите, злоупотреби, липса на отчетност, липса на прозрачност и др. Анализът на получените чрез такава методика емпирични данни позволява да бъдат идентифицирани социални групи (на ниво организация това може да са отдели, позиции, нива в йерархията и др.), които са облагодетелствани и които са ощетени от актуалното състояние на нещата към момента на проучването. Управлението на полярностите включва разработване на „индикатори за ранно предупреждение” за всеки един от двата полюса на двойката, които да сигнализират кога дадена обществена система започва да се придвижва от положителните аспекти на съответните полюси (които графично са представени в горните два квадранта) към негативните аспекти (представени в двата долни квадранта). Системата за ранно предупреждение е предусловие за разработването на „екшън план”, който включва мрежа от задачи и отговорности (включително управленски решения, структурни изменения и нормативни промени), които да позволят дадената организация, общност, общество да е колкото е възможно повече време в състояние, съответстващо на горните два квадранта на картата и колкото е възможно по-малко време в долните два квадранта.

Теорията на Уилям Бене за полярностите на демокрацията изглежда съдържа потенциал да предостави отговори на актуални предизвикателства пред гражданското образование, защото: 1) представлява референтна рамка, която е чувствителна както към това какво обществото „трябва да бъде”, така и към „какво в действителност е”, без да напуска терена на демокрацията в полза на авторитарни или тоталитарни идеологии; 2) преодолява стереотипите за „добрите деца” и „добрите граждани” чрез разбирането за отговорно социално поведение спрямо актуалната позиция на дадена социална система в безкрайната осцилация между полярностите на демократичните ценности; 3) възприема „естествените” ценностни нагласи на учениците като обвързани с успешното

управление на демократичните полярности, а не вменява във вина на учениците изпитването на социално неприемливи емоции към социални групи, ценности и практики; 4) насърчава овластяването на учениците и ученето чрез участие, а не чрез наизустяване на факти и дати; 5) е базирана на мислене за социалния свят през неотстранимите амбивалентности на Модерността.

Всичко това обосновава усилието за емпирична проверка на приложимостта на подхода за управление на полярностите на демокрацията за целите на гражданското образование.

За емпиричното проучване

През пролетта на 2024 г. бяха проведени шест фокус-групови дискусии с по 10-14 участници на възраст между 14 и 19 години в столицата София (две дискусии), областни градове (Кюстендил и Пазарджик), среден по големина град (Дупница) и малък град (Радомир). Паралелно с това бяха проведени и 21 дълбочинни интервюта с учители (включително и по гражданско образование), родители, граждански активисти, експерти в областта на неформалното образование. Целта на проучването беше да апробира приложимостта на подхода за полярностите на демокрацията на Уилям Бене за целите на гражданското образование у нас, да маркира потенциала на „управлението на полярностите” за целите на овластяването и демократизацията на българските училища и да установи доколко има културни и/или институционални бариери пред прилагането на този подход.

Резултати от емпиричното проучване

Бери Джонсън, Уилям Бене и много техни последователи в света на бизнеса, местното самоуправление, разрешаването на конфликти, държавната администрация и др. обикновено илюстрират процеса на управление на полярности чрез примерите за вдишването и издишването (което все пак е естествен процес и обикновено не изисква съзнателно усилие) и активността и почивката (при спортистите, но и при управлението на всекидневния живот на всеки човек). Противно на първоначалните изследователски хипотези, дори и тези базисни и ясни примери за полярни двойки се натъкнаха на съпротива от страна на участниците в проучването. Общата тенденция на реакциите показва, че колкото повече дадено лице има опит и е въввлечено в практикуването дори и на тези базисни „полярности”, толкова по-големи са резервите към подхода. Например, според младежи, участвали във фокус-групите: „дишането не се състои само от вдишване и издишване, а има освен това и две фази на задържане – когато дробовете са пълни с въздух и когато са изпразнени” (младеж, 18 г.). Освен това, „занимавам се с йога и ние упражняваме четири типа дишане – коремно, гръдно, ключично и пълно; да не говорим, че има упражнения, които са за дишане през едната и през другата ноздра; има дишане, което е подходящо за практикуването на асани и дишане, което е за динамични упражнения или медитация” (момиче, 16 г.). Спонтанната реакция на много и от възрастните участници в дълбочинните интервюта беше да разграничат не вдишването и издишването като полярна двойка, а „мръсния въздух в центъра на града и въздуха в планината или на морето” (учителка, 38 г.), или пък „дълбокото дишане,

когато си здрав и намаления капацитет на белите дробове, който имахме след COVID” (граждански активист, 52 г.).

Апробацията на възприемането на полярната двойка на Бери Джонсън активност-почивка показва още по-големи резерви, според данните от емпиричното проучване. Както учениците в рамките на фокус-груповите дискусии, така също и възрастните участници в дълбочинните интервюта по-скоро мислят в категориите на физическа активност и умствена активност, или пък умствена активност и емоционална активност, отколкото в базисната полярна двойка на Бери Джонсън „активност-почивка”. Нещо повече дори – тук отново се потвърждава регистрираната обща тенденция колкото повече е практическият опит в съответната сфера, толкова по-слаб да е интересът към „полярната теория”. Ученици от проучването, които активно спортуват, мислят в категориите на „силова тренировка” срещу „стречинг”, „тренировка за маса” срещу „тренировка за релеф”, „тренировка за техника” срещу „тренировка за скорост” и др. По същия начин почивката като правило не се мисли като обратното на активността, а физическото натоварване (в планината, в басейна, на колелото и т.н.) се възприема като почивка от умствената или емоционалната натовареност, а четенето на книги, гледането на филми и въобще „фокусирането само върху едно нещо” (учителка, 49 г.), се мисли като обратното на разсейването при общуването с много хора, каквато е обичайната среда на учениците и учителите в учебно време.

Генеричната полярна двойка на Бери Джонсън „аз и другите” също не се възприема еднозначно от участниците в емпиричното проучване. В рамките на фокус-груповите дискусии младежите бяха по-склонни да противопоставят „времето с приятелите” срещу „времето с родителите и роднините”; „времето за спорт” срещу „времето за учене”, „времето за игри” срещу „подготовката за кандидатстване в университета” и др. На една от срещите се оформи и задълбочена дискусия на полярната двойка „аз и аз” – „аз каквато съм сега и аз такава, каквото искам да бъда, защото съм противоречива личност и се боря непрекъснато със себе си” (момиче, 17 г.). По подобен начин и участниците в дълбочинните интервюта са много по-склонни да мислят в термините на „семейство” срещу „общество” или „моето семейство” срещу „другите роднини”. Дори и при натиск от страна на интервюиращия, асоциациите на обратното на „аз” никога не са „другите”, а аз-ът по-скоро осцилира между „здравословно” и „вкусно”, „трябва” и „може”, между „задължения” и „интереси”. Така и обратното на „другите” не е „аз”, а са „нашите” в различни вариации – политически афилиации, спортни пристрастия, географски регион, сексуална ориентация, възрастова група и т.н.

Емпиричното проучване от пролетта на 2024 г. обхваща нагласите и към петте двойки от теорията за полярностите на демокрацията на Уилям Бене („свобода – власт”, „справедливост – процедура”, „разнообразие - равенство”, „човешки права – отговорност към общностите” и „участие – представителство”). В рамките на тази статия ще се фокусирам само върху една от тези двойки, която е емблематична за възприемането на теорията въобще – двойката „участие – представителство”.

Анализът на данните от емпиричното изследване откроява пет основни предизвикателства пред адаптацията на теорията на Бене за полярностите на демокрацията за целите на гражданското образование в България в момента: 1) Следвайки Бери Джонсън, Бене настоява, че членовете на дадена социална група, общност или общество към даден исторически момент са склонни да виждат предимно негативните страни на актуалния полюс и да привиждат решения само в позитивните

страни на противоположния полюс. В дадената двойка това означава, че когато има криза на представителството, решението на проблема с участието се привива в пряката демокрация. Но резултатите от фокус-групите и дълбочинните интервюта показват много силно развита чувствителност към възможностите и ограниченията както на прякото участие, така и на представителната демокрация - както на местно, така също и на национално ниво. Ето защо проблемът не е толкова в привидностите и свръх очакванията към някой от двата полюса, а в разработването и прилагането на конкретни ефективни механизми както за пряко участие в изготвянето на политики и вземането на решения, така и в процедурите за излъчване на и контрол върху представителите. 2) Като общо правило, участниците в проучването не възприемат „участието“ и „представителството“ като опозиции, между които обществото осцилира в безкрайна крива, а като механизми за отстояване на граждански интереси, които могат да работят паралелно на различни нива и за постигането на различни цели. Преобладава разбирането, че референдумите и общите събрания са подходящи инструменти за вземане на решения на местно ниво и по ключови приоритети, но парламентът и общинските съвети трябва да функционират през представителство, ако няма някаква извънредна криза. 3) Според данните от проучването въпросът дали е нужно представителство изобщо не стои на дневен ред. Проблемът е точно какво представителство и колко често, за да се гарантира защита на интересите на гражданите. 4) Както учениците, така също и „възрастните“ участници в дълбочинните интервюта са по-склонни да обръщат внимание на проблемите с формулирането на интересите, а не на каналите за превръщането на тези интереси в политически решения. Учениците многократно настояваха в рамките на фокус-груповите дискусии, че „ако ни оставят сами да вземем решение, никога няма да се разберем“, „много от нас изобщо не знаят какво искат“, „искаме неща, които се оказва, че ни пречат, когато ги реализираме“ и т.н. По подобен начин се изразяват резерви и към „възрастните“, които са податливи на фалшиви новини, пропаганда, манипулации, и биха вземали решения, които са против собствените им интереси. Като примери се привеждат нагласите в обществото към НАТО, към ваксините срещу COVID, българската национална валута, войната срещу Украйна и др. 5) Най-голям скептицизъм към теорията за полярностите на демокрацията, според данните от апробацията, предизвиква предпоставката, че е възможно в сложно съвременно общество да се постигне общо разбиране за необходимостта от придвижване от полюс в полюс. Участниците в проучването проявяват склонност да възприемат разликата между „проблем за решаване“ и „полярност за управляване“ на индивидуално ниво, където „от теб си зависи до голяма степен как да постъпваш“ или на ниво училище, фирма, малко организация, където „малко или повече имате общи цели“. Но на ниво общество теорията за „управлението на полярностите“ се възприема приложима по-скоро за охлаждането и подгряването на икономиката, за „дясно“ и „ляво“ правителство, но не толкова за въпросите, свързани с каналите за участие, съдебните процедури, човешките права, включително гражданските и политическите свободи, правата на малцинствата и т.н.

Основни изводи и бъдещи задачи

Анализът на резултатите от емпиричното проучване дава основания да се аргументира тезата, че теорията на Уилям Бене за „полярностите на демокрацията“ притежава огромен потенциал да предложи отговори на ключови предизвикателства пред гражданското образование, доколкото а) тази теория е базирана на референтна рамка,

която разграничава „проблем за решаване” от „полярности за управляване”, б) мисли демократичните процеси през амбивалентни категории и в) доколкото преодолява напрежението между това какъв „трябва да бъде” социалният свят и какъв „всъщност е”.

В същото време емпиричното проучване разкрива значими културни различия, които биха представлявали сериозни бариери пред механичното прилагане на тази теория в други социално-исторически контексти. Дори и генеричните полярни двойки на Джонсън, които – за разлика от полярностите на демокрацията на Бене – се възприемат като аксиоми, които не се нуждаят от доказване („аз - другите”, „част – цяло”, „да бъдеш и да правиш”), срещат културна резистентност в едно не толкова силно индивидуализирано общество, каквото е нашето. Анализът на нагласите на респондентите разкрива две ключови предизвикателства пред културната адаптация на теорията за полярностите на демокрацията: 1) Чувствителността към различните институционални форми, които могат да приемат обществените очаквания за демократично развитие на обществото (парламентарна демокрация, президентска демокрация, полу-президентски режим, еднокамерен и двукамерен парламент и т.н.); 2) Разбирането за непреодолимата и гравивна противоречивост на интересите и на мненията в съвременните общества, където политическите решения по дефиниция са резултат на взаимни компромиси, а не на промяна във възгледите и ценностите на гражданските субекти.

Ето защо и релевантността на теорията за полярностите на демокрацията към предизвикателствата пред преподаването на гражданско образование у нас в момента ще зависи от степента на успешност на културната адаптация. Емпиричното проучване дава основания да се формулира хипотезата, че подходът за управление на полярности би бил толкова по-адекватен към българския културен контекст, колкото по-конкретен е предметът, към който се прилага (на микро ниво това е всекидневие, личностно развитие, семейства, малки организации и др.) и би генерирал толкова по-големи напрежения, колкото по-абстрактен е предметът (управление на общини, области, региони, държави, международни обединения). Фокус-груповите дискусии и дълбочинните интервюта открояват други значими полярности като например: частен интерес – обществен интерес; охлаждане – подгриване на икономиката; развитие – стабилност; традиции – индивидуализация; риск - сигурност; кариера – качество на живота; глобализация – културна идентичност и др. Проверката на приложимостта на управлението на тези полярности за целите на местните общности, бизнеса, гражданските организации, държавните институции и т.н. е задача за друго емпирично проучване.

Използвана литература

Benet, W. J. (2012). *The polarities of democracy: A theoretical framework for building a healthy, sustainable, and just world*. Unpublished Manuscript. Social Economy Centre, Adult Education and Community Development Program of the Ontario Institute for Studies in Education of the University of Toronto, Canada.

Benet, W. J. (2013). *Managing the polarities of democracy: A theoretical framework for positive social change*. *Journal of Social Change* 5(1), 26-39. doi:10.5590/JOSC.2013.05.1.03

Benet, W. J. (2022). *The polarities of democracy from conception to execution*. The Journal of Democracy & Peacebuilding 1(1), 23-28. <https://dpaceinitiative.org/wp-content/uploads/2022/02/JDP-Volume-1.1.pdf>

Benet, W. J. (2023). *The polarities of democracy: Research and applications study guide* [Implementation Resource]. Polarities of Democracy Institute.

Benet, W. J., Kayser, C., & Rackl, S. (2022). *A set of basic maps for the polarities of democracy theory*. Polarities of Democracy Institute.

Benet, W.J. (2021). *Defining democracy* [Implementation Resource]. Polarities of Democracy Institute.

Blake, Robert R., & Mouton, Jane Srygley. (1987). *The managerial grid iii*. Houston, Texas, Gulf publishing Company.

Borhaug, K. (2008) *Educating Voters: political education in Norwegian upper-secondary schools*, Journal of Curriculum Studies, 40(5): 579-600.

Butts, R. F. (1980). *The revival of civic learning*. Phi Delta Kappa Educational Foundation.

Chamberlin, R. (2003) *Citizenship? Only if you haven't got a life: secondary school pupils' views of citizenship education*, Westminster Studies in Education, 26(2): 87-98.

Gurkan, B., & Doğanay, A. (2020). *Factors affecting citizenship education according to perceptions and experiences of secondary school teachers*. Turkish Journal of Education, 9(2), 106-133. DOI: 10.19128/turje.592720

Johnson, B. (2020). *And: Making a difference by leveraging polarity, paradox or dilemma*. HRD Press.

Johnson, Barry. (1996). *Polarity management*. Amherst, MA: HRD Press, Inc.

Kenner, S. (2020). *Citizenship Education in Germany from marginalization to new challenges*. Journal of Social Science Education, 19(1), 118-135. DOI 10.4119/jsse-1618

Lin, A. (2015) *Citizenship education in American schools and its role in developing civic engagement: a review of the research*, Educational Review, 67, 1

MacBeath, J. and Moos, L. (eds.) (2004) *Democratic Learning: the challenge to school effectiveness*, London: RoutledgeFalmer.

Manning, N. and Edwards, K. (2014) *Why Has Civic Education Failed to Increase Young People's Political Participation?*, Sociological Research Online, 19 (1).

Mensah, R. O. (2020). *Pedagogical Analysis of Teaching Social Studies: An Empirical Literature Review*. Journal of Humanities and Social Science, 3(2), 66-76.

Murphy, J. (2007) *Against Civic Education in Public Schools*, [International Journal of Public Administration](#) 30(6-7):651-670

Osler, A. and Starkey, H. (2000) *Education for democratic citizenship: a review of research, policy and practice*, Research Papers in Education, 21(4):433-466.

Palmerio, L., Damiani, V., & Caponera, E. (2021). *IEA's International Civic and Citizenship Education Study and the Teaching of Civic Education in Italy*. Available at: https://doi.org/10.1007/978-3-030-71102-3_8

Print, M. (2007) *Citizenship education and youth participation in democracy*, British Journal of Educational Studies, 55(3):325-345.

USAID, (2018). *Civic Education in the 21st Century - An Analytical and Methodological Global Overview*. Street Law, Inc.

Whiteley, P. (2005) *Citizenship education longitudinal study second literature review*. Citizenship education: the political science perspective, DfES Research Report 631, Nottingham: DfES.

APPLICABILITY OF WILLIAM BENET'S THEORY OF THE POLARITIES OF DEMOCRACY FOR THE PURPOSES OF CIVIL EDUCATION IN BULGARIA

Dr. Venellin L. Stoychev,

Assistant professor in the Public Policies and Social Changes section, Institute of Philosophy and Sociology of the Bulgarian Academy of Sciences

Email: venellin.stoychev@gmail.com

Abstract

The paper presents the results of an empirical study of the possible applications of William Benet's theory of the polarities of democracy for the purposes of civil education in Bulgaria. Benet considers five polarity pairs of values that are in constant tension with each other and should be recognized as "polarities to leverage" and not to be confused with "problems to be solved". Insofar as the established educational practices in secondary schools in Bulgaria are mainly based on "either/or" thinking, and not on "and/both" thinking, these practices contradict the core values of civil education, which deals with the irremediable contradictions in society and their transformation into energy for positive social development. The research is focused on the question to what extent Benet's theory has the potential to support the transition from problem-oriented education to educational practices focused on the development of civil skills for active participation into democratic life of society.

Key words: education, democracy, school, modernization, reforms.

JEL: I1, I3, Z1

[1] Д-р Стойчев е асистент в секция Публични политики и социални промени, Институт по философия и социология на БАН и хоноруван преподавател по Въведение в социологията в Общикономическия факултет на УНСС, води занятията по гражданско образование в Софтуни БУДИТЕЛ.

[i] Всички цитати в текста са от фокус-групите и дълбочинните интервюта, проведени за целите на настоящия доклад.